

דעת - מכללת הרצוג

ק י ס ר י

אחרון וגמון

פרסומי מסכל/קצין חינוך ראשי, ענף השכלה

צבא הגנה לישראל
הוצאת "מערכות"

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

מהדורת מעריב

כל הזכויות שמורות למטכ"ל / קצין חינוך ראשי — ענף השכלה

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

היסרי

ראשיתו של היישוב בחוף קיסרי

קיסרי אינה מן הערים העתיקות ביותר של א"י. תחילתה ישוב צידוני בשם "סטרטונוס פיריגוס" (ביוונית) או "מגדל סטרטון" ו"מגדל שרשון". כמחזר במקורות היהודיים. כידוע לנו מה"פפירוסים של זנון", תעודות פקיד אוצר ממצרים, שביקר בארץ באמצע המאה השלישית לפסה"נ, שבהם מחזר שם היישוב לראשונה. היו בו תנאי עגינה, ובוודאי שימש תחנת בינים לספינות השטות בין סוריה למצרים או בין צפון לדרום א"י. אין אנו יודעים את היקפו וגודלו של יישוב צידוני זה, ועד כה טרם נמצא גם כל ממצא ארכיאולוגי מאותו זמן, אולם ברור שתושביו היו יורדיים, ששלחו את ידם גם במסחר.

שינוי באופיו של היישוב החל משנת 90 לפסה"נ, עת נכבשה רצועת החוף, לרבות מגדל-סטרטון, ע"י אלכסנדר ינאי. כיבוש החוף ע"י החשמונאים לא היה מקרי, אלא חלק ממדיניותם, שחתרה לפיתוח ענפי הסחר הימי, הדיג והספנות, וכן לקביעת הים כגבולת המערבי של המדינה. מדיניות זו מצאה את ביטוייה גם במטבעות החשמונאים, בהם מופיעים סמלים ימיים, כגון העוגן. אחרי הכיבוש התיישבו במקום יהודים, ומאז היה בו יישוב מעורב.

השיקולים בבחירת מקומה של קיסרי

שלטון החשמונאים ברצועת החוף של א"י לא ארך זמן רב. בשנת 63 לפסה"נ נכבשה הארץ ע"י פומפיאוס, מפקד צבאות רומא במזרח. אחד ממעשיו הראשונים היה ניתוק ערי החוף ויתר הערים הנכריות מממלכת יהודה. לערים אלה הוחזרה שוב אוטונומיה מסוימת, והן הוכרו כערים חופשיות, הנתונות לפיקוחו של נציב רומאי היושב בסוריה. לדברי יוסף בן מתתיהו בספרו "מלחמות היהודים

דעת - מכללת הרצוג

ברומאים" היתה "מגדל־סטרטון" בסוף המאה הראשונה לפסה"נ
ע"ר אחת אובדת", כלומר היתה יישוב קטן וחסר ערך; בין אם
התלדלה לאחר הכיבוש, ובין אם היתה יישוב קטן מיום היווסדה.
מפנה מכריע בתולדות המקום חל בימי שלטונו של הורדוס. בשנת
37 לפסה"נ עלה הורדוס בעזרת הרומאים לכס המלוכה, ובהדרגה
החל להרחיב את גבול שלטונו. עם כל תכונותיו הרעות היה איש
תקיף בהחלטותיו ובעל מעוף, וידע להסתגל במהירות לכל מצב
ולכל שינוי בחצר המלכות ברומא, ולהפיק מהם תועלת לעצמו.
עם ירידת קרנה של קליאופטרה, מלכת מצרים, השכיל לקבל את
הקטחים שהיו מוחזקים על ידה בארץ־ישראל, לרבות את כל רצועת
החוף מחוץ לאשקלון, מגבול מצרים עד נחל דפלה (נחל טנטורה),
מדרום לקב' נחשולים ומושב דור של ימינו, 8 ק"מ מצפון לקיסרי.
בשנת 22 לפסה"נ מתחיל הורדוס את אחד ממפעליו הכבירים
ביותר. בניין עיר נמל במקומה של "מגדל־סטרטון". המקום נבחר ע"י
הורדוס בעיקר עקב שיקולים מדיניים, ביטחוניים וכלכליים. הורדוס
רצה בנמל משלו, ושני הנמלים שמצפון ומדרום לקיסרי — עכו ויפו
— לא ענו על צורך זה. עכו היתה עיר צידונית מחוץ לתחום שלטונו,
ואילו יפו, למרות ששלט בה, היתה מיושבת יהודים, ששטמו את
הורדוס וראו בו "עבד אדומי". הורדוס חיפש אוכלוסיה אהדת
ומעורבת, וכזאת נמצאה לו בקיסרי, שהיתה תחנה ימית בין שתי
הערים הנזכרות. היו לו נימוקים נוספים. יפו היתה בעיקר נמלן
של יהודה וירושלים. חיוני היה בעיני הורדוס שיהיה לו גם נמל צי
פונה מיפו, שיישרת את המרכזים היישוביים הגדולים של החבל השומר
רובי, הגליל וערי הדיקאפוליס. עם זאת לא נעדר המקום תכונות טבעי-
יות. בקיסרי ישנה נקודת מפנה במבנה חוף הארץ. החל מקיסרי
צפונה נעשה החוף משוגן יותר, פרט המקל על עגינה ובניית מזחים.
ואמנם בנויים רוב מזחיה של קיסרי על סלע הקורקר הטבעי, ועליו
נוספו סלעי הבניין. השפיעה על בחירת המקום גם הקרבה לנחל-

דעת - מכללת הרצוג

טריזי חגמל בקיסרי

עירון ולדרך הבינלאומית החשובה שעברה בו ממצרים לארצות
זמרת ומחידקל. עקב כל השיקולים האלה נבחר המקום לבניין העיר.
הרדוס החל בונה את העיר לפי תכנית. ערוכה מראש, מאבן

נְרִידֵי הַמִּזְח

אחריה, ולפי כללי ההנדסה של בניין עיר. נמל רומאית באותה תקופה, שמתפקידה לרכז את המסחר, ובייחוד את סחר החוץ, ומתוך התאמה לצרכים האסטרטגיים של הקיסרות הרומאית, — תחנת ביניים גדולה ומשוכללת בין החוף המצרי לסוריה.

בניין העיר והנמל

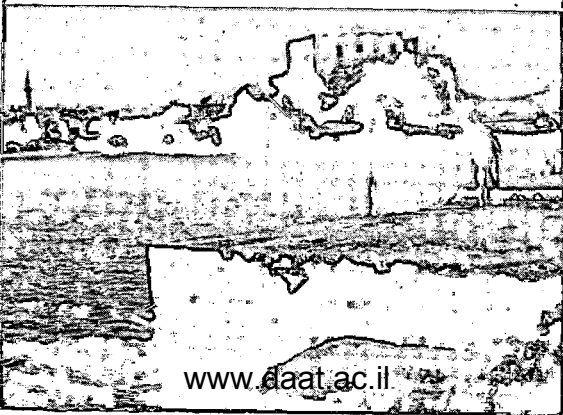
תחילה הוחל בבניין הנמל ושובר הגלים. למטרה זו נחצבו אבנים ענקיות לאורך רכס הקורקור שממזרח לקיסרי ושולשלו לים. אחר מכן נבנו רציפים דמויי קשתות, כשקצה כל קשת מהווה מזח. הכניסה לנמל היתה מצפון, והיא קושטה בפסלי ענק, שהרהיבו כל עיון המוחים איפשרו עגינת מספר רב של אניות בשטח מוגבל של נמל מים עמוקים, והרי זה אותו כלל עצמו הנקוט בבניין נמלים בימי-

דעת - מכללת הרצוג

נה ולפיו נבנה גם נמל היפה. שטחי הרציפים שימשו גם טיילות להג-
אתם של תושבי המקום. כמו כן הוקמו בניינים ומחסנים רבים לסחור-
הות הייבוא והייצוא, וכן אכסניות ליורדי הים הסרים לנמל. שטחה
הפנימי של העיר, שהוקף חומה י, דמוית חצי גורן עגולה, השתרע
על פני 1500 דונם בקירוב. בתוכו הקים הורדוס את הבניינים הציבוריים
ריים של העיר, מקדשים אליליים, שווקים, ו-3 מרכזי שעשועים;
בתוך העיר (עלייד הכניסה לקיבוץ שדותיים) הוקם תיאטרון; ממזרח
לעיר, צמוד אל החומה, הוקם היפודרום — מגרש למרוצי סוסים,
ששימש גם איצטדיון להופעות שונות. מצפון הוקם אמפיתיאטרון י,

- (1) קיימת סברה, שהחומה נבנתה רק במאה הרביעית לספירה, אם כי טרם
נחקר הדבר סופית, אין להסכים לסברה זאת. מאחר שכיוון ההיפודרום
וצמידותו לחומה ברורים כל כך, עד שאין ספק שנבנו בתקופה אחת, וזו
החומה המזכרת בספרו של יוסטוס.
(2) על אמפיתיאטרון זה היה ידוע תחילה רק מן הספרות. הוא נתגלה
ע"י פרוס' רייסנברג וזל, מן האוניברסיטה העברית, באמצעות צילומי אוויר.

אבני בניין מיוסיות מתקופת הורדוס בנמלה של קיסרי

דעת - מכללת הרצוג

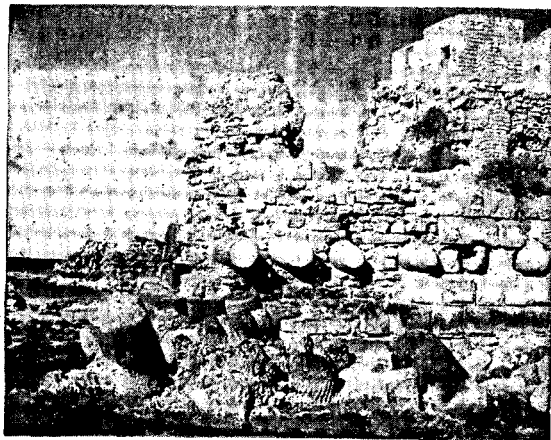
אף הוא בקרבת חומת העיר. בעיר נסללו בשתי וערב כבישים. הותקנה מערכת ביוב משוכללת, נבנו בתי מרחצאות ומספר מפעלים אחרים. כל מפעלי הבנייה האלה נעשו ביד רחבה, בלי לחסוך בפאר. לקישוט הבניינים הציבוריים הובא שיש מעבר לים; אבן גרניט הובאה ממצרים.

על שמו של הקיסר מיטיבו קרא הורדוס לעיר בשם קיסרי, וכדי להבדילה מקיסריות אחרות, קראו לה גם קיסרי הימית Caesarea Maritima לנמל קרא הורדוס סבסטוס-אוגוסטוס. על שם הנמל נקראה אחר כך העיר בשם קיסרי שעליד נמל סבסטוס.

12 שנה רצופות נמשכה הבנייה, זמן קצר ביחס לגודל המפעל, ובשנת ה'10 לפסה"נ תמה המלאכה, ונחוגה במשתאות ובחגיגות עממיות גדולות. נמלה המשוכלל של קיסרי משך אליו את מרבית האנשות שהגיעו ארצה. ותוך זמן קצר היתה לאחד השערים הגדולים של המדינה. הספנים והסוחרים מצאו בה את הנתונים לסחרם, וכן אפשרות לכילוי זמן בנוסח המקובל על יורדי הים הנכרים. במרוצת הזמן הפכה גם קיסרי שער לתרבות ההלנית-רומאית, שהיתה זרה לתושבי הארץ היהודים. בצדק כינוה היהודים "רומא זעירתא". אכן היתה זו נציגות נאמנה ביותר לרומא האלילית.

תחרויות ספורטיביות ומרוצי סוסים נערכו בהיפודרום, ולמנצי הים היו ניתנים פרסים; בתיאטראות היו נערכות מלחמות גלדיאטורים. הורדוס עשה כמיטב יכולתו להיראות בעיני זרים כבעל תרבות יוונית. בכך השניא את עצמו עוד יותר על תושבי הארץ היהודים. כל ה"ציוויליזציה" הרומאית שהכניס היתה זרה לרוח העם, שהיה מורכב ברובו מעובדי אדמה, וגטה לחיים פשוטים וצנועים. לא נעלם גם מעיני העם, שכל פאר הערים הנכריות, וכל תפארת המקדשים החדשים נעשו על חשבונה, בכספי המסים והארנוניות שנשחטו ממנו.

דעת - מכללת הרצוג

פמודי כותרת רומאיים בבנייה המאוחרת בקיסרי

קיסרי — מושב הנציבים הרומאיים

הורדוס מת בשנת 4 לפסה"נ. בן 69 היה במותו. בצוואתו הוריש את המדינה לבניו. לבנו ארכילאוס, שילדה לו אשתו השומרונית מלתקה. הוריש את יהודה ושומרון; לבנו הורדוס-אנטיפס הוריש את ארץ הגליל ואת עבר-הירדן; ולבנו פיליפ נתן את הגולן. קיסרי נפלה איפוא בחלקו של ארכילאוס. ודרכה הפליג לרומא כדי לקבל את הסכמת הקיסר לצוואה.

כ-10 שנים משל ארכילאוס, ומשרבו עליו התלונות, הוגלה

דעת - מכללת הרצוג

במקודת הקיסר מארצו, סופחו יהודה, שומרון ואדום לסוריה, ומונה עליהן נציב. מקום מושבו היה בקיסרי. כך היתה קיסרי למרכז השלטון הרומאי המשעבד בארץ-ישראל. מעמדה של העיר עלה כבירה אדמיניסטרטיבית, ובאותה שעה החלה להתחרות בירושלים. גורמים רבים סייעו לבחירתה כמושב הנציב הרומאי. בראש וראשונה צביונה ההלניסטי ואוכלוסייתה היוונית-סורית, שהיתה למשעל לשלטון בכל עת צרה. שנית, נמלה המשוכלל.

הנציבים הרומאים בקיסרי זרעו משטמה והרס סביבם, מהם מתוך רדיפת בצע בלתי מרוסנת, ומהם מתוך שנאה ליהודים. היו אף נציבים שניסו בדרכים שונות לעורר מרד בעם, כדי לתרץ באמצעותו את מעלליהם השפלים, ולמצוא צידוק למעשיהם. מגמת פניהם לא היתה לפיתוח הארץ, אלא לסחיטת כספים, אולם את קיסרי עיר מושבם הוסיפו לפתח. מתוך הספרות ומתוך המחקר הארכיאולוגי ידוע לנו, שכל אחד מהם השתדל להוסיף נדבך משלו לעיר, העיר התרחבה וגדלה ללא הפסק. נוסף לבנינים שבנה הורדוס, נוספו בעיר מקדשים ופסלים מאוחרים, העתידיים ודאי להיגלות שעה שייערכו חפירות מקיפות נוספות בעיר. הנמל הזמני מתנועה, המסחר פרח, והעיר שקקה חיים.

מקובל ומוסכם היה, שאין הלגיונות המוצבים ל"שמירת הסדר" נכנסים לירושלים עם דגלים נושאי תמונת הקיסר, מאחר שהדבר היה פוגע מאד ביהודים, שראו בכך חילול עירם הקדושה ועברה על חוק התורה של "לא תעשה לך פסל וכל תמונה". והנה קרה ונכנסו הלגיונות עם דגליהם לעיר, וכנראה לשם התגרות גרידא, ולא מסיבות ביטחוניות כל-שהן. מיד יצאה משלחת גדולה לקיסרי להתייצב לפני הנציב ולתבוע ממנו את הסרת הדגלים, ימים ולילות רצופים עמדה המשלחת לפני הארמון, ולא נאות הנציב לקבלה. ביום השישי כשעדיין עמדו היהודים בסירובם להתפור, כל עוד לא יתקבלו ע"י הנציב פילטוס או ישיגו את מבוקשם לראותו—נקט פילטוס,

דעת - מכללת הרצוג

מתוך תקווה לשבור את התנגדותם, באמצעי הפחדה, הוא הזמין את המשלחת, אליה נצטרפו רבים מיהודי קיסרי, להיפודרום⁽¹⁾, מקום מרוצי הסוסים, והקיפו מיד חיילים שולפי חרבות. באימו עליהם שאם לא יצייתו לו יוציאם להורג, ציווה פילטוס על חברי המשלחת להתפזר. לשמע דבריו נפלו כולם ארצה ופשטו את צואריהם לשחיטה, והודיעו שמוכנים הם להשחט ובלבד שלא יחולל כבוד עירם ירושלים. הנציב הרומאי נדהם למראה עיניו וציווה להוציא את הדגלים שנשאו את תמונת הקיסר.

יהודים ונכרים בקיסרי

על יחסם של תושבי קיסרי הנכרים כלפי יהודה ויהודים נוכל ללמוד על-פי התנהגותם אחרי מותו של אגריפס, נכדו של

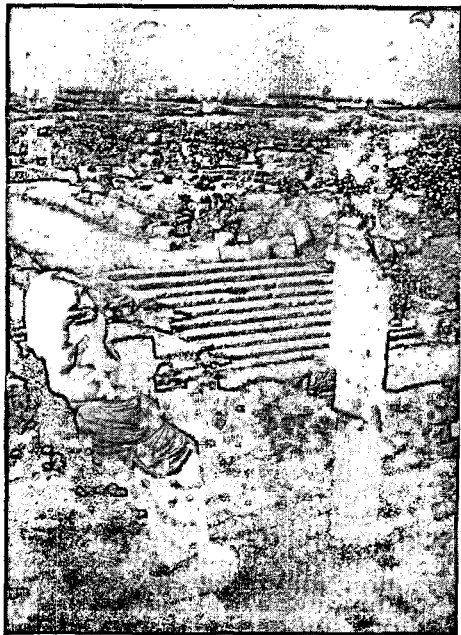
מסבעות רומאיות מקיסרי

(1) היפודרום, מקום מרוצי סוסים, או ליתר דיוק מרכבות רתומות לסוסים. קצחו הדרומי, המוגבה והמעוגל, היה מקום מושבם של נכבדי העיר. השטח כולו היה מהולק ע"י שורת אובליסקים ל-2 מסלולי מרוץ. ששרידיהם עדיין ניכרים יפה. הם היו עשויים אבן גרניט אדומה-ורודה, שהובאה ממצרים.

דעת - מכללת הרצוג

הורדוס, שמונה ע"י הקיסר קלאודיוס למלך על ארץ-ישראל. כקרן
אור היתה מלכותו ליהודי הארץ אחרי תקופה ארוכה של שלטון
נציבים נוגשים וחומסים. כמעט כל מדינתו של הורדוס ניתנה לו,
והוא היה למלך על ממלכה גדולה. הכנסותיו היו רבות, והוא טבע
גם מטבעות משלו. הוא פעל רבות למען תושבי הארץ. אך עם זאת
ידע להתהלך עם הרומאים והיוונים. מאחר שהתחנך מילדותו בבירתם
רומא. במידה רבה דמה להורדוס סבו, אם כי עשה למען עמו יותר
ממנו. בשנת 44 לסה"נ נפטר ללא עת בקיסרי. הוא בא לעיר כדי
להשתתף במשחקים שנערכו לכבוד קלאודיוס קיסר, ועלה על הבמה
לבוש בגדי מלכות רומים חוטי כסף, שהתנוצצו לאור השמש.
לכבוד גדול זכה בהופעתו זו. אך תוך הופעתו תקפוהו כאבים וכעבור
זמן קצר מת. קיימת סברה, כי מותו לא בא בדרך הטבע. מכל מקום,
תושבי קיסרי הנכרים ואנשי הצבא מצאו את השעה כשרה לחלל את
כבוד המלך היהודי. הם התהוללו והביעו בגלוי את שמחתם על מותו.
פסלי בנותיו, שעמדו בארמונו שבקיסרי, הוסרו והועמדו בבתי
הקלון. במעשה זה הפגינו בגלוי את שנאתם ליהודים. ייתכן וקרנה
של העיר ירד בתקופת כהונתו של אגריפס. הוא לא עשה בה ודאי
זמן ממושך. כפי שנהגו לעשות הנציבים שקדמו לו, ותושביה לא
זכו ודאי לאותה מידת תשומת לב שזכו לה בימי הנציבים הרומאים.
הנחות רבות נתן אגריפס ליהודים. עבורו היתה ירושלים בירת
הארץ, ולה ולא לקיסרי הקדיש את תשומת לבו העיקרית. בעלי
הבתים שבירושלים אף פוטרו עליידו ממסים. כל אלה הגבירו את
שנאתם של תושבי קיסרי הנכרים לאגריפס והביאו לחלל את זכרו.
בשמוע קלאודיוס על מעשה הנבלה שנעשה באגריפס ידיו אחר
מותו, ביקש להגלות את אנשי הצבא שבקיסרי מיהודה. אך מחשבתו
לא יצאה לפועל. אחר מותו של אגריפס חזרו נציבים רומאיים
לשלט בארץ-ישראל, ושוב היתה קיסרי בירתם ומקום מושבם.
יהודי קיסרי היו מיעוט בקרב הנכרים. אולם הם גמנו עם

דעת - מכללת הרצוג

השטח שנחשף לאחרונה בקיסרי, משמאל נראה אחד הפסלים

דעת - מכללת הרצוג

על ידי המקום, והשפעתם היתה כה רבה עד כי דרשו לעצמם את השלטון בעיר, או לפחות שותפות בשלטון. איננו יודעים אל נכון על יסוד מה הושתתה תביעתם זו. מתקבל על הדעת, שחלקם במסי העיר היה אולי גדול יותר משל חלקם של הנכרים, מלבד זאת טענו לפני יושבי העיר היווניים שמלכם היהודי הורדוס הוא שבנה את העיר, וכי קיסרי היא חלק בלתי נפרד מארצם. לעומתם טענו הנכרים, שהורדוס בנה את העיר למענם ולא למען היהודים; הם הצביעו על המקדשים האליליים שהקים בה ועל הפסלים הרבים שבה, האסורים לפי דת ישראל.

בשעת אחת התגרות בשוק, שפרצו בעיר בין התושבים היהודים לנכרים בזמן שלטונו של הנציב פליכס, גברו היהודים על היוונים. פליכס גזר שהמנצחים יפנו את המקום למנוצחים, וכאשר סירבו היהודים, שלח פלוגת צבא, שפגעה ביהודים רבים ושדדה את בתיהם. קיסרי היתה בנויה ודאי במתכונת עיר יוונית (פוליס), והיתה בעלת מעמד עצמאי ומועצת עיר ("בולה"), שסמכויותיה היו גדולות וחשובות לתושבי העיר. ענייני השוק היו בסמכות שלטונות עירוניים אלה, ומריבה זו היא שעודדה את היהודים לתביעה לשווי זכויות, לפחות בשלטון העירוני. פליכס נוכח שבכוח עצמו לא יתגבר על הבעיה ושלח את ב"כ היהודים והיוונים, תושבי קיסרי, להתדיין לפני ניהון קיסר ברומא. נירון לא היה מעוניין במסירת שלטון העיר ליהודים, ופסק לטובת הנכרים. היהודים לא השיגו איפוא את השלטון בעיר ואף לא שיווי זכויות.

בתקופת כהונתו של פליכס אירע גם מאסרו של השליח הנוצרי פאולוס (שואל הטרס). במסע ההטפה הרביעי שלו הגיע פאולוס לירושלים ונתפס בה כמסית נגד היהדות. רק הודות להתערבותו של שר אלה רומאי, שפאולוס הוכיח לו את נתינותו הרומאית, ניצל פאולוס ממשפט לפי דיני ישראל. הוא הועבר אל פליכס לקיסרי.

סורג'יש לבן, הנמצא סמוך לשטח בית הכנסת בקיסרי

בקיסרי שהה כשנתיים ולבסוף נשלח ע"י הנציב פסטוס, שבא בשנת 61 לספירה במקום פליכס, כאסיר לרומא.

בדרך כלל מצאו המטיפים הנוצרים הראשונים כר נרחב לפעולתם בקיסרי, הן בין היוונים והן בין היהודים המתיוונים. עיקר פעולתם של הנוצרים הראשונים היתה כרגיל בערים המתיוונות. משנאלץ לברוח מירושלים, עבר, כמסופר בברית החדשה, דרך קיסרי גם פטרוס, ובה הצליח להעביר לנצרות את שר המאה קורנליוס. הרי זה אחד המקרים הראשונים של הכנסת גוי תחת כנפי הנצרות.

על סף מלחמת היהודים ברומאים

המתיוונות שררה בעיר תקופה ארוכה. תושבי קיסרי הנכרים נתנו מחסותו הבלתי רשמית של הנציב הרומאי, והיו שוקדים על

דעת - מכללת הרצוג

דחיקת רגלי היהודים מן השלטון בעיר. ביחוד אחרי גזר דינו של הקיסר נירון, גברו ההתנגשויות והמריבות, והן הגיעו לשיאן בתקופת כהונתו של הנציב פלורוס, ב־66 לספירה.

„ובימים ההם ניצחו היוונים אשר בקיסריה במשפט הקיסר נירון והביאו בידיהם את פתשגן כתב גזר־דין הקיסר, כי להם תיאות הממשלה בעיר, והדבר הזה היה ראשית המלחמה... ליהודים היושבים בקיסריה היה בית כנסת במקום אחד, אשר אדונו היה יווני מקיסריה. והיהודים ביקשו כל הימים לקנות את המקום להם לאחזה וגם אמרו לשלם כסף יתר מדי שווי, אולם היווני השיב את פני היהודים בבח, ולמען הרעיםם החל להקים בחצרו בניינים חדשים ויסד שם בתי־תרושת והשאיר ליהודים משעול צר, אשר קשה היה לעבור בו. לראשונה התגפלו קצרי הרוח אשר בקרב היהודים על עושי המלאכה, להשבית את העבודה. אולם פלורוס מנע אותם בחוזק יד מהמעשה הזה. במבוכה הזאת פנו אל פלורוס ראשי היהודים ואתם יותנן המוכס (חוכר המיסים) והבטיחוהו, כי ישלמו לו שמונה כיכרי כסף, אם יעצור את המלאכה. פלורוס הבטיח אותם, כי ימלא את כל חפצם, אם יקבל את הכסף, אך כאשר הגיע הכסף לידי עוזב את קיסריה ויצא את סבסטי, והשאיר את בעלי הריב לעשות כטוב בעיניהם, כאילו מכר ליהודים בכסף את הרשות להלחם בשונאיהם ככל אוות נפשם.

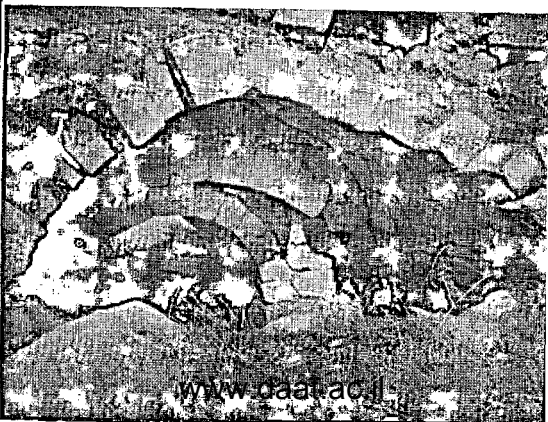
„ולמחרת היום, ביום השבת, כאשר נאספו כל היהודים בבית הכנסת, יצא איש מחרחר ריב מקרב היוונים יושבי קיסריה והפך סתם נפוח עם פיו למטה והציג אותו לפני מבוא בית־הכנסת וזבח עליו ציפורים לקרבן. בדבר הזה חרף את היהודים מאד, כי חילל את חוקי תורתם וטימא את המקום. נכבדי היהודים והמיושבים בדעת אמרו, כי עליהם לפנות בדבר המריבה הזאת אל הנציב. אולם רוח אהבי המחלוקת ובני הנעורים היתה כאש בוערת והם מיהרו להילחם באויביהם. ולעומתם התיצבו היוונים במערכת, כי

דעת - מכללת הרצוג

את מקריב. הזבח שלחו במחשבת ערומים לפניהם. וכמעט התחולל קרב בין שני המחנות. ויוקונדוס, שר הרוכבים, אשר צווה לעמוד בפרץ, ניגש אל המקום ולקח את הסיר וניסה לשכך את הריב. אולם עצתו הטובה שבה ריקם, מפני זדון היוונים יושבי קיסריה, והיהודים מיהרו לקחת את ספרי התורה ולצאת אל נרבטא — היא אחת אחותיהם במרחק ששים רים מקיסריה".
(תולדות מלחמת היהודים, ספר ב', יד, דה)

20 אלף יהודים נהרגו, לפי יוסף בן מתתיהו. באותו יום. לשמע השחיטה שנערכה ביהודי קיסרי הגיע כוח התאפקותם של יהודי תארץ לגבול יכולתם. במקומות רבים תקפו היהודים את ישובי הנכרים, הרסו או שרפו אותם. אף הנכרים לא ישבו בחיבוק ידים. כך התחלה פתאום, ללא הכנה מוקדמת, מלחמת היהודים ברומאים.

שרידי אמת המים במפלס הגבוה, שקיעת הקשתות בקרקע הבלתי יציבה חייבה תיקונים מאוחרים, הניכרים בתמונה

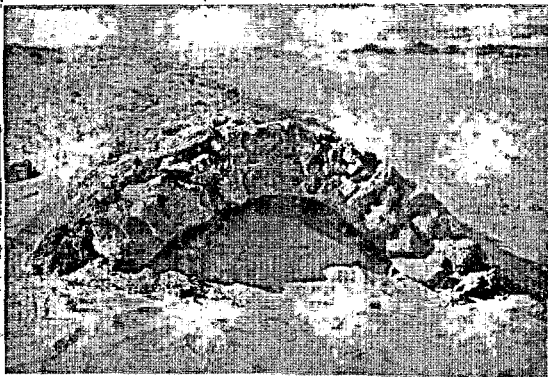
דעת - מכללת הרצוג

מלחמת היהודים ברומאים

קיסרי היתה עתה מרכזו של קסטיוס גאלוס, נציבה של סוריה והממונה על הנציב בארץ-ישראל, שיצא לדכא את המרד. מקיסרי יצא הצבא הרומאי ליפו והעלה אותה באש. ספניה היהודים ברחו בספינותיהם לים, אולם שם נפגעו ע"י סערה קשה, שטלטלה וניפצה את ספינותיהם אל סלעי החוף, והם אבדו במצולות או נהרגו בעלותם ליבשה. מסתבר, שיפו היהודית הטרידה את מנוחתם של הרומאים, שחששו פן יוטרדו ויוחקפו קווי האספקה שלהם ע"י פשיטות ימיות. גאלוס הרס גם את נרבתא. אליה ברחו יהודי קיסרי, בעת המריבה סביב בית הכנסת, ואת הכפרים סביבה, אחר מכן עלה צבאו דרך אנטיפטריס (ראש-העין) ולוד לירושלים. במסע זה לא הצליח הצבא הרומאי לכבוש את העיר, ואחר שסבל אבדות כבדות החליט לסגת. הכוחות היהודים רדפו אחר הרומאים הנסוגים ועליד מעלה בית-חרון הנחילו להם מפלה קשה. גאלוס נמלט, ולידי היהודים נפל שלל רב. מעשה זה עודד את רות הלוחמים היהודים והפיח את אש המרד. הקרע בין יהודה לרומא נתרחב ללא תקנה.

אחרי מפלת גאלוס שיגר גירון לארץ את אחד מבחירי מצביאי, את אספסיאנוס, והטיל עליו את דיכוי המרד. תחילה פנה אספסיאנוס לגליל ודיכא בדם ואש את מעוזי הגליל. אחר מכן הגיע עם צבאו לקיסרי ונתקבל על-ידי תושביה הנכריים בתרועות שמחה ובברכות. בקיסרי קבע את מפקדתו, ואליה הובא אתו יוסף בן מתתיהו, מפקדו השבוי של הגליל. מסעו הראשון של אספסיאנוס מקיסרי היה שוב בגד יפו. יפו הספיקה בינתיים להתאושש ונושבה שוב ע"י יהודים. קם בה גם לתחייה צי הספינות של דייגיה. קשה לאמוד את גודלו והיקפו של צי זה, אך, כנראה, היווה סכנה לקווי האספקה הימיים של הרומאים, בעיקר מאלכסנדריה לקיסרי. פגיעות היהודים היו ודאי רציניות, וזאת לומדים אנו מתוך סדרת המטבעות שטבעו הרומאים לרגל נצחונם על דייגי יפו (Victoria Navalis).

דעת - מכללת הרצוג

שרידי אמת המים במפלס הנמוך

צייה של יפו הושמד, והעיר נהרסה. שעה שהתכוונ אספסיאנוס לעלות מקיסרי על ירושלים הגיעתה הידיעה על מותו של גירון קיסר. הפעולה נגד ירושלים נדחתה, ואספסיאנוס החליט לשגר את בנו טיטוס לרומא, כדי לעמוד מקרוב על המצב החדש. לאחר שובו של טיטוס הוכרז אספסיאנוס בקיסרי ע"י שרי צבאו לקיסר רומא. השמועה על דבר הקיסר נפוצה חיש מהר בכל המזרח. בבואו לבארות (בירות) נתקבל בכבוד מלכים ע"י נציב סוריה, וצירים מכל ערי סוריה באו אליו. נשבעו לו אמונים וחלקו לו כבוד מלכים. משם נסע לאלכסנדריה, שנציבה הרומאי הביע עוד קודם לכן את שמחתו על הבחירה. באלכסנדריה הגיעה לאספסיאנוס הידיעה שגם ברומא הכירו בו כקיסר.

דעת - מכללת הרצוג

כיבושה של ירושלים הוטל על טיטוס. מקיסרי יצאו לגיונות רומא להשמיד את ירושלים ואליה חזרו לאחר שהחריבו אותה ושרפו את בית המקדש. שלל רב ושבוים רבים הובאו אתם, לרבות ראשי הצבא היהודי. לכבוד הניצחון הרומאי נערכו תגיגות גדולות בעיר, ובתיאטרותיה היו שבוים יהודים לטרף בפי חיות פרא. והומתו במיתות אכזריות אחרות. שבוים יהודים נוספים נשלחו מקיסרי לפאר את תהלוכת הניצחון, שנערכה בשנת 71 לספירה ברומא.

לאות הוקרה קראו מעתה לקיסרי Colonia Prima Flavias, Augusta Caesarensis, בירת הפרובינציה יהודה (יודאה). העיר שוחררה ממס הגולגולת וממסי הקרקעות.

במקום בית-הכנסת שסביבו פרץ המרד הקים טיטוס אודיאון. אותו בית-כנסת נודע אח"כ בשם "כנישתא דמרדתא"⁽¹⁾. המטבעות שנטבעו לכבוד הניצחון נשאו את הכתובת "יהודה המנוצחת" Judea Devicta או "יהודה השבויה" Judea Capta. אף מטבעות אלה, בחלקן לפחות, נטבעו במטבעת קיסרי. במשך 3 שנים נוספות, עד נפילתה של מצדה, שימשה קיסרי בסיס עיקרי של צבאות רומא בארץ.

תפקיד דומה, אם כי הפעם באופן חלקי בלבד, מילאה העיר בזמן מרד בריכותבא, שפרץ בשנת 132 לספירה. קיסרי היתה מקום ריכוז הצבאות שהגיעו בדרך הים, ונמל האספקה העיקרי. בראש המפקדה שבקיסרי עמד טיניוס-דיופוס, מפקדה שנייה פעלה בעיר גרש (אחת מערי הדיקאפוליס שבעבר-הירדן), ובראשה עמד הדור-אנוס קיסר. עם דיכוי המרד הובאו אליה השבוים, ובה נמכרו

(1) בקצה בית-הקברות המוסלמי נתגלו 2 כותרות יהודיות, וכן כתובת הקדשה בפסיפס, שייחזו מאד שהיא יהודית. בחסירת בדיקה שנערכה במקום ב-1945 נתגלה בניין בכמה שלבים ולוח עם כתובת הכוללת את המילה "מרותה" ביוונית. לפי השערות של פרופ' משה שוובה לפנינו שרידי בית-הכנסת "כנישתא דמרדתא".

ארון מתים (סרקופג) רומאי מהמאה ה' לספירה. מתאר מלחמה באמזונות. נמצא בתל מוכר, ששימש באותה התקופה כבית-קברות לתושבים הנכרים של קיסרי

לעבדים, בחוכה נכלאו והוצאו להורג עשרת הרוגי מלכות, ובתוכם רבי עקיבא. ראש "מחתרת החכמים", שנלחמה בגזרות הקשות, שמט-רתן היתה לכלות את היהדות. הוצאת המנהיגים להורג לא שברה את רוח העם. בחשאי ובלי להתחשב באיסור השלטונות המשיך העם לקיים את מצוות התורה, עד שבטלו הגזרות.

אכן נושאת כתובת. שעדיין היתה מונחת בקיסרי בשטח שבין החפירה של הפסלים וההיפודרום, והנמצאת עתה במוזיאון הבריטי.

שרידי הכ

שרידי קיסרי

זעוף ציפור

דעת - מכללת הרצוג

מספיק על היכל ("הדריאניאון") שנבנה בעיר לכבוד הקיסר הדר-יאנוס⁽¹⁾.

מפעל המים של קיסרי

בסוף המאה ה'ב' בוצע ע"י חיל ההנדסה של הלגיון ה-10 והלגיון ה-6 מפעל הנדסי כביר לאספקת מים לעיר מהמעיינות שלרגלי הכרמל. מי תהום היו מצויים אמנם בשפע בקיסרי, כפי שהם מצויים גם כיום, אך אמת המים איפשרה קבלת מי מעיין זכים מן ההרים. מפעל זה שנקרא לו אמת המים במפלס גבוה, כדי להבדילו מאמת-מים מקבילה אחרת, שהיתה בנויה במפלס נמוך מן הראשונה, קיבלה את מרבית מימיה מן המעיין "ראס א-בבע", שבקרבת הכפר הנטוש צברון, ממזרח לוכרזון-יעקב. משם נמשכה אמת-המים מערבה, על-יד שוני ועלייד מחצבות בנימינה של ימינו. שרידיה ניכרים יפה על-יד כביש חיפה-ת"א, מול "תל מוברך"⁽²⁾. מתל מוברך חצתה אמת-המים את שטח ביצות הכברה, כשהיא נתמכת על קשתות רבות. בקשתות ניכרים תיקונים. כנראה, תוצאה של קרקע הביצתית של הכברה. בקטע זה אנו מוצאים אמת-מים נוספת. דמוית קשת, הפונה דרומה. היא נבנתה כדי להתגבר על תהליך ההרס הבלתי פוסק של קטע אמת-המים הראשונה, שפנה ישר מערבה. מכאן חצתה אמת-המים את הרכס בתוך נקרה. אפשר לראותה גם כיום בשטח הכפר הערבי ג'סר אזרקה או "ערב אל ג'ווארני", בו אנו מוצאים

- (1) בין שטח חפירת הפסלים ובין ההיפודרום גילו חברי שדותיים שבר גמלון. בודאי גמלון של מקדש. ייתכן וזהו מקדש ההיכל לכבוד הדריאנוס.
- (2) תל מוברך שימש בתקופה הרומאית כבית-קברות לתושבים רמי מעלה מבין תושבי קיסרי הרומאים. נתגלו בו ארונות מחים (סרקופגים) עשויים שיש, ועליהם תבליטים מרהיבי עין, שתוכנם לקוח מן המיתולוגיה היוונית. שנים מארונות אלה נמצאים במוזיאון רוקסלר. חלקי ארונות, המיתוסים למאה השנייה, אפשר לראות גם במוזיאון בבית חנה סנש. ארון שלם מסוג זה אפשר לראות במוזיאון לאמנות עתיקה בחיפה.

דעת - מכללת הרצוג

איש צבא (מלך ?) פסל עשוי שיש לבן

דעת - מכללת הרצוג

לאורך הנקרה כמה "תאי בקורת" פצורת בורות חצובים בסלע, אליהם היו יורדים במדרגות שהותקנו לצורך זה. אחרי שחצתה הנקרה את רכס הקורק, היא נמשכה מערבה, עד שפת הים, ואחר מכן פנתה דרומה, עד העיר. הפרופ' רייפנברג ז"ל חישב ומצא, שבאמת-מים זו היו, עוברים מדי יום 80,000 מטרים מעוקבים מים. גם אם נניח שהיו בקיסרי באותה תקופה 100,000 תושבים, נקבל תצורות יומית של 800 ליטר מים לנפש. מכאן המסקנה, שהמים שימשו לא רק לצרכי התושבים, אלא גם להשקאה. ואמנם אפשר להבחין לאורך אמת-המים בשרירי כמה מבנים של בריכות אגירה ובמערכת צינורות להשקאה. בקסע זה, שבין נחל התנינים לעיר, איננו מוצאים שום שרידי בנייה, ויש להניח שהיה מעובד עיבוד חקלאי.

אמת-המים הנמוכה יותר נבנתה ודאי בתקופה מאוחרת יותר. היא קיבלה את מימיה מנחל התנינים, הנמוך אף ממנה. כדי להגביה את פני המים בנחל נבנה בו סכר; הוא משמש כיום גשר. בתקופה התורכית שימש, טחנת קמח. שעה שהיו מפעילים את הסכר, היו עולים פני המים בנחל ונכנסים לתוך תעלה הצובה ברכס המערבי של הגבעה, שלהגלי הכפר ג'סר אורקה. משם נמשכה התעלה דרומה, עד נקודת המפגש עם אמת-המים הגבוהה. היא עברה מתחתיה, ונמשכה דרומה לצדה של אמת-המים הגבוהה, ממזרח.

מפעל המים של קיסרי השקה והפרה את העיר וסביבותיה במשך דורות רבים. למעשה עד המאה ה-י"ב לספירה. אספקת מים סדירה זו הגיעה ודאי לכל בית. כפי שמעידים שרידים רבים של צינורות חרס וצינורות עופרת בקטרים שונים, אף גניה ובוסתניה של קיסרי מוזכרים לעתים בתקופות שונות.

יהודי קיסרי אחרי המלחמות ברומא

בסוף המאה ה-י"ב ובראשית המאה ה-י"ג היה שוב ציבור יהודי גדול בעיר. ישב בה אז גם ציבור נוצרי ניכר ובראשו אפיסקופ,

דעת - מכללת הרצוג

נר חרס יהודי קיסרי מתקופת התלמוד (מהמאות ג'ד' לספירת)

שלו היו כפופות כל הקהילות הנוצריות בארץ. בעיר ישבו גם שומרי-נים. עם זאת שמרה העיר על צביון יווני מובהק. הנציבים היו עתה מדינאים רמי מעלה ובעלי נסיון. יחסם היה פשרני יותר, בהשוואה ליחסם של הנציבים הראשונים, והם גילו סובלנות רבה יותר לבני דתות אחרות.

באותה תקופה קיימו יהודי העיר יחסים מסחריים הדוקים עם התושבים הנכרים. בעוד שהנכרים נשענו על השלטון הרומאי, נשענו היהודים על האוכלוסיה היהודית של הארץ. שעדיין היוותה רוב, ושהרבתה להשתמש בנמלה של קיסרי ובשווקיה. הדמות הבולטת

דעת - מכללת הרצוג

ביותר בציבור היהודי המקומי היה רבי אבהו, מגדולי חכמי ארץ ישראל באותה תקופה. הוא שלח ידו גם במסחר ובמלאכת צעיפי נשים או מיני מוצרי ארג אחרים, והגיע לעושר רב. את השפה היוונית ידע על בוריה, ולימדה אף לבנותיו, דבר שנחשב אז לחטא. לדבריה, ידיעת היוונית היא תכשיט לנשים, ועל כך נאמר במקרא: "הטוב אשר תאחזו בזה (ידיעת התורה) וגם מזה (חכמת יוון) אל תנח את ירך, כי ירא אלהים יצא את כולם". בזכות השכלתו ומעמדו המכובד היה נכנס ויוצא בחצרו של הנציב, ונודעה לו השפעה רבה על הפקידות הגבוהה. את קשריו אלה היה מנצל כדי לבטל את הגזרות שנגזרו מדי פעם על היהודים. בזמנו היה קיים בקיסרי בית-הכנסת, שהיה מכונה "מרדא", ויתכן והכוונה לבית-הכנסת שמסביבו פרץ המרד בימי פלוטוס, אף בית-מדרש ובית-דין קיימים היו אז בעיר: "דייני קיסרי", ו"רבנן דקיסרין". אופיה האלילי של העיר לא הפריע ליהודים מלקיים בה את מוסדותיהם.

במאה ה'ג' לספירה חי בקיסרי אוריגנס, סופר נוצרי, שניסה לבסס את הנצרות על-פי המקורות העבריים של המקרא. הוא למד בקיסרי מפני יהודים את השפה העברית, את המקרא במקורו ואת תורת ישראל. הוא קיים בה בית-מדרש לתיאולוגיה נוצרית וספרייה גדולה, וקיים מגע עם חכמים יהודים רבים.

בתחילת המאה ה'ד' ישב בקיסרי האפיסקופוס אבסביוס, שחיבר כמה ספרים, ביניהם את ה"אונומאסטקון", שמון לזיהוי המקורות המוזכרים במקרא.

בספרות התלמודית נשתמרו הדים רבים על חי הקהילה היהודית בעיר, וממנה אנו למדים שבתקופה הנדונה היתה קיסרי הגדולה בערי הארץ, עיר עשירה ועתירת מותרות.

יהודיה עסקו בעיקר במסחר ובמלאכה זעירה. בין המלאכות מוזכרות תעשיית מיני ארג, משי, פשתן ועוד. ונמצאו בעיר גם טוחני קמח יהודים, אופה וספרים, שלהם התיר ר' יצחק בר אלעזר לעבוד

כותרת מקושטת מנורות, אולי שריד מבית-כנסת של קיסרי (מחמאה הג' לספירת)
במוצאי תשעה באב. ישבו בעיר גם תלמידי חכמים, אולם כללית
נמשכו רבים מהתושבים היהודים אחר התייוונות, ואין זה אולי מפליא
ביותר אם נזכור, כי היה בה נמל בין-לאומי, וכי העיר נשאה אופי
יווני מיום היווסדה. הגיעו הדברים לידי כך שגם את תפילת „קריאת
שמע“ היו אומרים בה ביוונית. על מידת התייוונותו של היישוב
היהודי בקיסרי יכולים אנו ללמוד גם מתוך קטעי מצבות יהודיות רבות
הנמצאות כיום בבית-הנכות של שדות-ים. אילולא הסמל היהודי
של המנורה, או המלה „שלום“ המופיעה בהן, קשה היה להבדיל בין
מצבות אלה למצבות נכריות.

יהודי שאר חלקי הארץ שטמו את קיסרי. בגלל הורדוס מיסדה,
שהיה ממוצא אדומי, הם קראו לה „קיסרי בת אדום“. הם ראו בה
מתחרה לבירתם ירושלים, וסמל לדיכוי הרומאי: „קיסרי וירושלים

דעת - מכללת הרצוג

— אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן — אל תאמן. ישבו שתיהן אל תאמן. חרבה קיסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קיסרי — תאמן.

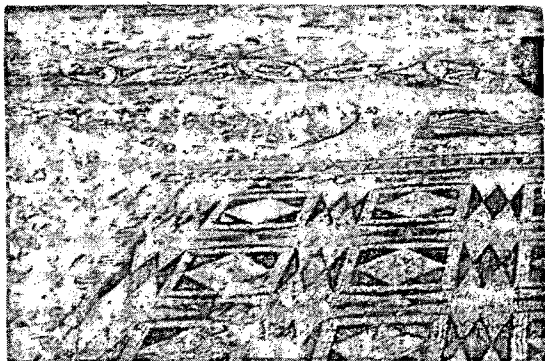
התקופה הביזנטית — תקופת התלמוד (324–640 לספירה)

בשנת 324 ניצח שליט האימפריה המזרחית, קונסטנטינוס, את קיסר המערב, ליקיניס, וארץ-ישראל עברה לידי. קונסטנטינוס היה הקיסר הרומאי הראשון שקיבל את הנצרות, ואתו מתחילה תקופה חדשה. תחתיו בא בנו בכורו קונסטנטינוס (337), שהיה נתון מאד להשפעת הכנסייה וחקק חוקים שונים נגד היהודים. בתקופה הביזנטית גדלה והתפשטה העיר עוד ביתר שאת, בעיקר דרומה ומזרחה, והיתה בירת הארץ. צפונה, לאורך אמות המים, לא חלה התרחבות, לעומת זאת, היא הגיעה בדרום עד נחל חדרה. יש להניח שבאותה תקופה נבנו מזחים נוספים בנמל. הם לא נבנו בנמלו המקורי של הודוס, אלא בחלק הדרומי יותר. ייתכן איפוא שהנמל המקורי הראשון שימש רק את צי המלחמה, ואילו הנמל הדקומי היה מוקצה לאניות הסחר, לפי הנוהג הרווח בנמלים אחרים באותה עת. לפי שטח שרידי העיר יש לשער שבמאות ה' והה' לספירה הגיעה העיר לשיא גודלה ופריחתה, ומספר תושביה הגיע ל-100,000 נפש.

בתקופה הביזנטית זכתה הארץ לתנועה רבה של תיירים וצליינים, שבאו לחזות בארץ הקודש. אף קיסרי, כעיר נמל וכמקום מושבם של פטרוס ופאולוס, נהנתה מביקורים אלה. בקיסרי היו מראים לצליינים את מקום ישיבתו או ביתו של שר המאה קורגליוס, שפטרוס הטבילו לנצרות.

בשנת 613 נכבשו סוריה ודמשק ע"י המצביא הפרסי כוריאס דומיואן, ונפתחה לפניו הדרך לכיבוש של א"י. יהודי הארץ ראו לעצמם שעת כושר להשתחרר מן השלטון הנוצרי השנוא עליהם, ועוד בטרם הגיעו הפרסים לשערי הארץ הרימו את נס המרד. מרד

דעת - מכללת הרצוג

רצפת פסיפס בכנסייה ביזנטית שנתגלתה לאחרונה בקיסרי

האוכלוסיה היהודית היה לתועלת רבה לפרסים. מדמשק יצאו הפרסים במסע כיבוש מהיר דרך הגליל לטבריה, ציפורי, לגיו (בקעת-עירון), ואחר כך לקיסרי. מקיסרי עלו לירושלים וכנשוה. היהודים לקחו חלק פעיל ביותר בכיבושים אלה, וקשרו תקוות רבות בשלטון הפרסי. מקורות מאותה תקופה מספרים על מעשי נקם של היהודים במקומות הקדושים של נוצרים ובכנסיות. בירושלים אף הוקם שלטון יהודי, אולם עד מהרה שינו הפרסים את מדיניותם ובגדו בשותפיהם מתמול שלשום. היהודים גורשו מירושלים והעיר הוחזרה לנוצרים. בשנת 627 הנחית הראקליוס מהלומה כבדה על ראש הפרסים בפלשו דרך הרי ארמניה (שהיו מיושבים נוצרים) לארצם. בשנת 629 הופיע הראקליוס בא"י ומיגר את השלטון הפרסי בתוכה.)

דעת - מכללת הרצוג

התקופה הערבית (640-1101)

בשנת 634 הפיעו בארץ הערבים. צבאו של הנציב סרגיוס, שנקום מושבו היה בקיסרי, הוכה ממזרח לעזה. ובשנת 636 הוכה מכה מכרעת בקרב על הירמוך אף חילו של הראקליוס. מרבית שטחיה של סוריה וארץ-ישראל עברו לידי הערבים. רק ערי החוף המבוצרות, כגון עזה, אשקלון וקיסרי עדיין החזיקו מעמד. הן קיבלו את אספקתן בהרד הים. בו הוסיף לשלוט הצי הביזנטי. והן נשענו על חומותיהן החזקות. התפרצות מגיפת דבר מנעה מהערבים את המשך כיבושיהם. וקיסרי נכבשה אחר מצור ממושך רק בשנת 640 ע"י מועויות. עדותם של ההיסטוריונים הערבים על כיבושה של העיר נראית מוגזמת ובלתי מדויקת. סופר אלמוני מספר, כי המצור על קיסרי נערך גם מן הים. ועם זאת מספר ש-7000 מתושבי העיר ברחו באניות. סופר, אחר מספר כי המצור על העיר ארך 7 שנים. וכי היו בה באותו זמן 100.000 ביזנטים. 80.000 שומרונים ו-100.000 יהודים. מוכן, שיש בסיפורים אלה משום הגזמה רבה. לפי עדותם של כמה היסטוריונים ערביים. גילה יהודי בשם יוסף את נקודת התורפה בחומת העיר והציע לצרים לחדור לתוכה במקום כניסת אמת-המים הבאה מצפון: הצעתו נתקבלה. היסטוריון. אחד מספר. שאחרי הכיבוש הערבי הותקפה קיסרי ע"י הצי הביזנטי מן הים ונהרסה. בין השאר נהרס גם מסגדה. מעטות הן העדויות הספרותיות על התקופה הערבית בקיסרי. אם כי אנו נתקלים מזמן לזמן בשרידיה בכל אתר ואתר. כתוצאה מהכיבוש הערבי סבלה העיר הרס רב. כנסיותיה נהרסו. ובוודאי גם כל אותם הבניינים המפוארים מן התקופה הרומאית. לעומת זאת ישנן הוכחות ברורות שאמות המים עדיין פעלו באותה תקופה. וסיפקו גם את המים הדרושים להשקאה. בתוך שרידי הבנייה הערבית אנו מוצאים הרבה חלקי בניין רומאים. חלקי פסלים וכו'. העיר ירדה מגדולתה. וחשיבותה פחתה והלכה. שגשוגה הקודם בא בעיקר הודות לנמלה ולמסחרה עם המדינות הימיות בעלות הציים

דעת - מכללת הרצוג

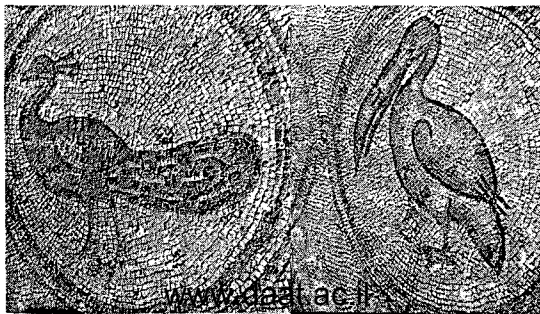
המפותחים. עם אבדן ערכו של הנמל, שאולי אף נהרס או נפגע בזמן הכיבוש הערבי, החלה גם שקיעתה של העיר.
בשנת 1101 נכבשה קיסרי ע"י הצלבנים.

התקופה הצלבנית (1101 – 1265)

בשנת 1101 הכניע באלדווין הראשון, בעזרתם של ציי איטליה, גנאואה, פיזה וונציה, את ערי החוף של איי, ובתוכן את קיסרי. הצלבנים שוב היו זקוקים ביותר לנמל, וחידשו חלק מן הנמל הרומאי העתיק. הם החזירו לשימוש רק 2 מן המזחים ואת שובר הגלים וביצרו אותם יפה מחדש. ביצורים אלה נמשכו פנימה לתוך היבשת ונסגרו ע"י חומה גם מצד החוף. בצורה זו הקימו מבצר מלבני קטן כבן 200 דונם בערך, המוגן מן היבשה ומן הים. הכניסה לנמל היתה מצפון. כיבושי הצלבנים היו מלווים בטבח יהודים ומוסלמים, והקהילה היהודית הקטנה שהיתה בעיר הושמדה כליל. בשנת 1157 היתה גם יפו נתונה לפיקוחו של הארכיגמון של קיסרי.

ב־1178 עלה צלאח א־דין וכבש את כל ערי הארץ הכבושות

פרטים מתוך הפסיפס של הכנסייה הביזנטית

דעת - מכללת הרצוג

בידי הצלבנים, לרבות את ערי החוף. חומותיהן נהרסו כדי למנוע פלישה צלבנית. נוספת, אולם היא לא אחרה לבוא. כתגובה למפלת הנוצרים בארץ התארגן מסע הצלב השלישי. עכן נכבשה שוב על-ידי הצלבנים, וכתוצאה מהמשא-ומתן בין ריצ'ארד לבן הארי לצלאח א-דין קיבלו הצלבנים רצועת חוף של א"י, על ערית, ובתוכה את קיסרי. היה זה בשנת 1192. מדינתם כללה עתה רק רצועה צרה של חוף; בירתם היתה בעכו. בשנת 1250 הגיע לארץ לואי התשיעי, המכונה גם "הקדוש", והוא שביצר את קיסרי מחדש. הוא בנה את החלקלקה ואת החפירה סביב החומה, שהנן כיום השרידים הבולטים ביותר בחורבות קיסרי.

קיסרי בחורבנה

בשנת 1265 נפלה קיסרי לפני ביברס, השליט הממלוכי מקצרים, שהרס באופן שיטתי את מרבית ערי החוף של א"י, כדי למנוע סופית מהצלבנים כל אפשרות נוספת לחזור. העיר פסקה להתקיים והיתה לשממה.

עתה החלה פרשת שוד שרידית. למעשה החלו בכך עוד הצלבנים עצמם, שעקרו את עמודי השיש והגרניט הרבים שנשתיירו מהיכלות ומהארמונות הרומאיים, וקבעום בשתי וערב בתוך החומות, כדי להוסיף על חזקו. עמודים רבים הועמסו על ספינות והובלו ליוציה. הם מקשטים עד היום את הכיכר המפורסמת של העיר. יש לשער שבתקופה הנדונה נלקחו מהמקום שרידים רבים מאד.

אולם עיקר ההרס החל משעה שנחרבה העיר. החלו אז להשתמש בשרידיה ובעתיקותיה בתור אבני-בנייה בכל יישובי החוף שמצפון ומדרום לה. הגדיל לעשות המושל התורכי אבו-נבוט, ששיקם בשנים 1810—1820 בחורבות קיסרי את יפו החרושה. אבו-נבוט שיקם את חומותיה של יפו, והקים בה מסגד גדול, שוק, ומזרקה מקורה גג, על עמודים, והכל מעשה שיש. שעה שהיו האניות מגיעות

דעת - מכללת הרצוג

שרידי המבצר הצלבני במזח, שים לב לשימוש בעמודי כותרת רומאים לצורך חבנייה המאוחרת

מקיסרי לחופי יפו, כשהן טעונות אבנים ושיש למכביר, היו כל התושבים יוצאים לעוזר בפריקת המטען. והמסיר כיום ביפו יכיר בנקל את אבני קיסרי.

מושל עכו, אחמד, המכונה "אל-ג'זאר", בנה בעיר בשנת 1790 מסגד גדול ומפואר ובית מרחץ, — שניהם מאבני קיסרי.

התיישבות הבוסנים בחוף קיסרי ופעולתה של פיק"א

בסוף המאה הי"ט התיישבו בקיסרי מתיישבים מבוסניה (חבל ארץ ביוגוסלביה), בני הדת המוסלמית. בעקבות הסכם בין תורכיה לאוסטריה, על פיו עבר חבל ארץ זה לידי האוסטרים, עזבו כמה מאות

דעת - מכללת הרצוג

משפחות מוסלמיות את ארצם מחשש נקמת הכפרים הנוצרים השכנים. בעזרתה של הממשלה התורכית הם הגרו לסוריה ולארץ-ישראל. בשנת 1888 התיישבו באדמות הדידון וסופספי (שבין בנימינה לפרדס חנה), ומקצתם יסדו את הכפר הקטן יאנום, ממזרח לשכם. מתיישבים אירופיים אלה, ששפתם היתה סרבית, סבלו קשות מהקדחת שהיתה באדמות סופספי והדידון, ועקרו ב-1890 מכפרם. לתוך שטח החומה הצלבנית בקיסרי. את בנייניהם בנו על החומה ובתוכה. כל אדמות פרדס חנה והאדמות שמדרום לכברה היו שלהם. כמו כן עסקו במסחר וביצוא קטניות ואבטיחים. על שרידי המזח בנו מחסנים, ובכפר עצמו הקימו בניינים מרועפים בנוסח אירופה. לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה ישב בקיסרי קצין מחוז (קאימקאם) מטעם השלטון התורכי. זכרון-יעקב, חדרה, שפיה ובת-שלמה היו כפופות לו, והיו פונות אליו לסידור ענייניהן עם השלטונות. ותיקי חדרה וזכרון-יעקב מספרים על הפלגותיהם בספינות לבירות וללבנון או למצרים ממעגן קיסרי. חברת פיק"א, והברון אדמונד דה רוטשילד בראשה, גילתה עניין רב בסביבה. פיק"א קיבלה מן הממשלה התורכית זכיון על חלות קיסרי למטרות ייעור, וזכיון על ביצות כברה שמצפון לה. לשם ניקוח וטיוב הקרקע. חברת פיק"א החלה גם דוכשת קרקעות ובניינים בתוך שטח הכפר קיסרי עצמו. נרכשו מהבוסנים גם קרקעות עליהם הוקמה אחר מכן המושבה פרדס חנה.

קבוצת פועלים יהודיים, שישבה בקיסרי בשנים 6—1922, ועסקה בייבוש ביצות הכברה, חלמה על יצירת יישוב במקום, אולם חלומם לא נתגשם מאחר שלא התאים לתכניתיה של חברת פיק"א לגבי מקום זה.

במרוצת הזמן עזבו מרביתם של הבוסנים, תושבי קיסרי, את המקום. אחרי שמכרו תחילה את רכושם, והתיישבו בערי הארץ השונות. במקומם בא ערב רב של ערבים, תושבי המשולש, וכמה ערבים עיראניים, שחכרו מפיק"א קרקעות ושכרו דירות בקיסרי. תושבים אלה הפכו במשך הזמן לאריסיה של פיק"א.

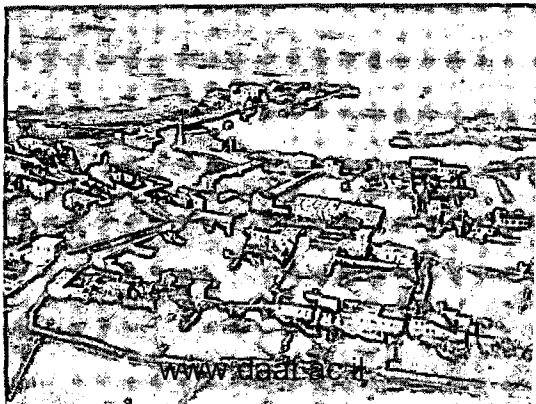
דעת - מכללת הרצוג

בד בבד עם פיק"א פעלה בסביבה הכלכלית או האפסטיארכיה היוונית-אורתודוקסית. בתוך שטח החומה הצלבנית הם רכשו שטח של 6 דונם קרקע, שעליו נמצאו שרידים ניכרים ובולטים של כנסייה, כפי הנראה מן התקופה הצלבנית, וכן כ-600 דונם ממזרח לחומה הצלבנית. האחראי לאדמות היה כומר יווני שישב במקום, וערביי קיסרי עבדו אצלו כפועלים. בשנת 1938, בימי ה"מאורעות", נרצח הכומר, והתושבים הערביים השתלטו על הקרקעות.

קיסרי - שדות ים

ב-2 למאי 1940 עלה למקום להתיישבות קיבוץ שדות ים. חברי הקיבוץ התארגנו כקבוצה עוד בשנת 1936, ומאו הכשירו את עצמם לעבודת ים ולהתיישבות ימית. את השם "שדות ים" בחרו כדי לסמל

בנייני הכפר הבוסני, שנבנו על שרידי החומה הצלבנית ובתוכה, במערב נראים שרידי החומות ושרידי הנמל הרומאי

דעת - מכללת הרצוג

את שאיפתם לשילוב הים והחקלאות. 30 החברים שעלו למקום הניצו בשתי דרכים. חלק דרך הים וחלק דרך בנימינה; ובו ביום, בשעה 12 בצהריים, פירקו את מטלטליהם, כולל 7 אוהלים, והקימו את המחנה בכפר הערבי, ששכן בתוך תחומה הצלבנית. בו בלילה יצאו לדיג חופי בהדרכתם של 2 מראשי הדייגים ושל מדריכים יוגוסלביים. הדיג זה בשיטת ה"אורות" לא ארך זמן רב. איטליה נכנסה למלחמה, והדייגים עסקו רק בדיג החופי. בשיטות הערביות הפרימיטיביות תוך ישיבתם בכפר נוכחו האנשים במהרה שאין ישיבתם במקום זה נוחה לחברת פיק"א; כמו כן נוכחו לדעת שאין המקום מתאים לפיתוח משק. אחרי 3 חדשים החליטו לעקור ולעבור לגבעות החול שמדרום לאברטנטור, אל הגבעה עליה היה התיאטרון העתיק של קיסרי. היה זה מקרה יחיד במינו בארץ, שנקודה חדשה נאחזה בחולות, ללא סיכוי כל-שהוא לקרקע. עם זאת, היתה החלטת האנשים איתנה שלא לעזוב את המקום. תוך האבקות עם השלטונות, שסירבו לתת רשיון בניה במקום, הוחל בבניית הבתים הראשונים. נוצרו יחסים עם אנשי הכמורה, בעלי הקרקע, והמשק קיבל בחכירה את כל האדמות במקום. דבר החכירה הביא לידי ריב דברים ותגרה עם הערבים, המקומיים, הסתיים בסופו של דבר בכשלון הקיבוץ. בוויכוחים עם הערבים באותם הימים היה הרבה מן המקביל לוויכוחים בין היוונים ליהודים בקיסרי בתקופת שלטונה של רומא. מחוסר קרקע הקים הקיבוץ מפעל לתעשיית מרצפות ומספנה, אלא שחוסר דרך למכוניות הכביד מאוד על קיום המפעלים האלה.

פרק מיוחד נרשם בתולדותיה של קיסרי בימי המאבק. כאן התאמן הסלי"ם, ודרכת עלו העולים ה"בלתי תוקיים" לחוף המולדת. קיסרי זו, שראתה את בניה גולים מארצם בימי חורבן בית שני, זכתה להיות תחנתם הראשונה בשובם אליה.

מקיסרי יצאה לשליחותה המסוכנת בהונגריה הכבושה ע"י הנאצים הצנחנית השליחה חנה סנש, ובשנת 1950 נחנך בקיבוץ בית

דעת - מכללת הרצוג

שדות ים

לזכרה. בבית התרבות של המשק הוקם אגף מיוחד המהווה את המחיצה המקומי. בו יכול המבקר המעוניין בעברה של קיסרי לראות מעט מהתומר על ההיסטוריה העשירה של המקום. קטעי כתובות מכל תקופותיה, ביניהן כמה כתובות יהודיות, שרידי מצבות הלגיונות הרומאיים. מטבעות שונות. נרות חרס וכלי חרס אחרים, כמו כן שרידים רבים של מעשי אמנות עשויים שיש, ופסלים ושרידים ארכיטקטוניים רבים.

ביזמחם של חברי שדות ים ניגשה הממשלה לבנין נמל דיג במקום הנמל הצלבני ההרוס. עם גמר הקמתו יתגשם חלום המתיישבים היהודים במקום — יישוב יהודי גדול בחוף מדינת ישראל, מרכז דיג על חורבותיה של קיסרי הרומאית.

ואם יאמר לך אדם: יושב קיסרי וישובה ירושלים, האמן!

מדריך קצר לפיור בקיסריה העתיקה

הדרך לקיסרי מסתעפת מהכביש הראשי חיפה-תל-אביב 9 ק"מ מצפון לחדרה. אחרי 2.5 ק"מ חוצה הדרך רכס גבעות חול, המכסה את חומת קיסרי הרומאית. כמה מטרים בפנים החומה נמצא, דרומית לדרך, האיצטדיון (או ההיפודרום). שטחו מעובד עתה ע"י קבוצת שדות-ים; נכנסים אליו דרך שער (חדש) בנוי. בפנים השער רואים את המורדות שעליהם היו בנויים לפני כן כנסאות המסתכלים, וביניהם משטח משוקע ששימש מקום המירוץ. במרכז האיצטדיון מונחים גושי אבן של גראניט אדום, ממוצא מצרי. אלה הם חלקי אופנה וחירה (אובליסק) שניצבו בשני קצוות האיצטדיון.

בהמשך הדרך, מערבה מן האיצטדיון, עוברים את שטח החפירות (ר' לעיל) ונכנסים לתחום העיר הציבורית, דרך פרץ בחומה הצלבנית; מחומה זו נותר החלק התחתון; מעבר לחפיר עוד ניכרת החלקלקה המשופעת של החומה. בחומה נראים מגדלים בולטים. רבים מתושבי הכפר בנו את בתיהם במגדלים אלה.

מפנים לחומה נמשכת הדרך עד להצטלבות הרחובות, שמאלה (דרומה) מוליך הרחוב אל שטח הנמל. בנמל נותרו בעיקר חומות מימי הצלבנים. לתוכן נבנו שברי עמודים רומאיים של גראניט אדום ואפור; שברי עמודים אלה מחורצים בחריצים לוליניים. חלקים גדולים של המזח הצלבני נתערערו בעת רעירות אדמה ונפלו הימה.

בחזרה מן המזח אפשר לעבור על פני השער הצלבני הדרומי, שקשתו עדינה מחזיקה מעמד. היוצא דרך השער הזה והולך לאורך חוף הים יגיע אל מקום התיאטרון. בדרך רואים מערכת חציכות בסלעים שבים בקרבת החוף, שרידי מרחצאות או מבנים של נמל דרומי שני (ולדעת אחרים: שרידי העיקרי של הורדוס). מהתיאטרון נותרה רק הגבעה עצמה שעליה היו בנויים שורות הספסלים. המסתכלים ישב ופניהם מערבה, אל הים.

החזור דרך העיר יראה בקרבת ההצטלבות קיר חצוב בסלע ובו שלוש גומחות. יש מי שסבור כי אלה הן שרידי היכל אבגוסטוס מיסודו של הורדוס המלך.

מאחורי שריד זה, מדרום לרחוב, משתרעים שרידי כנסייה נוצרית

דעת - מכללת הרצוג

גדולה; לא ברור אם נבנתה בתקופה הביזאנטית המאוחרת או בימי הצלבנים. במקום ההצטלבות אפשר להתקדם עד לשפת־הים; שם נראים יסודות של בניינים ומזחים רומאיים, ומזח מאוחר הבנוי כולו משברי עמודי־גראניט בשימוש־משנה. מן הראוי לשים לב לגובה המבצר העתיק, המלא חרסים, על שפת הים.

בהמשך הרחוב צפונה יוצאים שוב מתחומי העיר הצלבנית ומגיעים לבית־הקברות הערבי. בקצהו הצפוני נחשפו שרידי בית־כנסת. צפונית־מזרחית ממנו נמצאים שרידי האמפי־יאטרון. בניין סגלגל (95×62 מ'), שעודנו מוקף זעיר פה זעיר שם מקומות מושב; ניכרים עקבות מעבר תת־קרקעי, במה וכבש סלול המוליך אל הבמה.

בין האמפי־יאטרון וההיפודרום נמצאת גבעה ועליה יסודות בניין מרוצף פסיפס; בפסיפס ניכרים דגמי עגולים ובתוכם צורות של צפרים שונות. בניין זה מכוסה עתה שכבת חול ועפר.

במרחק מה מצפון לשרידי בית־הכנסת אפשר לראות שרידים של שתי אמות־מים העתיקות שמשכו מים מהר הכרמל לקיסרי. אמת־המים האחת, הנמוכה, נמשכת מנהר דליה (אל־דפלה; דרומית לדאר) ועוברת את נחל התנינים (אל־זרקא) על פני גשה מיוחד; אמת־המים השנייה, הגבוהה, ראשיתה בכפר סנדיאנה שבכרמל, והיא עוברת ליד בנימינה וכפר שומי; היא מת־חברת עם כמה קווי עזר, אמת־מים זו חוצה את הכביש הראשי ליד תל מבארך (שם נמצא בשנות העשרים מאוזוליאום ובו ארונות־שיש מגולפים יפה, בני המאה ה־1 לספ"ה). אח"כ נמשכת אמת־המים במנהרות כרויות מתחת לגבעה (המקבילה לחוף). לאחר־מכן פונה אמת־המים דרומה, אל עבר קיסרי. מדרום למשק שדות־ים משתרעים שטחי חולות גבוהים שהצטברו מעל לחורבות בניינים, שהיו ככל הנראה פרבר גנים של קיסרי. בשטח זה נמצאו הרבה כלי חרס, הפרבר נמשך כמעט עד נהר חדרה (ואדי מפג'ר). בבית חנה סנס של קיבוץ שדות־ים נמצא אוסף מקומי, שבו מוצגות לראווה מציאות רבות, אשר נתגלו או נאספו בשטחי האתר העתיק של קיסרי ובסביבתו הקרובה.

דעת - מכללת הרצוג

דעת - מכללת הרצוג

תוכן העניינים

3	ראשיתו של היישוב בחוף קיסרי
3	השיקולים בבחירת מקומה של קיסרי
5	בנין העיר והגמל
9	קיסרי — מישג הנציבים הרומאים
11	יהודים ונכרים בקיסרי
15	על סף מלחמת היהודים ברומאים
18	מלחמת היהודים ברומאים
24	מפעל המים של קיסרי
26	יהודי קיסרי אחרי המלחמה ברומא
30	התקופה הביזנטית — תקופת התלמוד
32	התקופה הערבית
33	התקופה הצלבנית
34	קיסרי בחורבנה
35	התיישבות הבוסנים בחוף קיסרי ופעולתה של פיק"א
37	קיסרי—שדותיים
40	מדריך קצר לסיור בקיסריה העתיקה

מקורות

פרייטאור	13
בנו רותנברג	5, 6, 7, 31, 33, (2), 35
קלוגר	8, 9, 37, 39
ברשותו האדיבה של מוזיאון קיסרי	11, 15, 25, 27, 29
ברשותה האדיבה של מחלקת העתיקות הממשלתית	17, 19
בראון	22

דעת - מכללת הרצוג